PROGRAMOWANIE REWITALIZACJI
REFLEKSJE NA MARGINESIE NOWEJ PERSPEKTYWY

Dagmara MLICZYŃSKA – HAJDA

2012

© **Dagmara Mliczyńska –Hajda, 2012**

Wydawca Dagmara Mliczyńska-Hajda
miasto.me@mliczynska.pl

ISBN 978-83-935289-2-9

Spis treści

Wprowadzenie 5
Nowy budżet Unii Europejskiej a programowanie i realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych w miastach 8
Nowy paradygmat programowania rewitalizacji? 13
Ciągłość działań, trwałość i oddziaływanie. 14
Cele szczegółowe procesu rewitalizacji 15
Ustalanie wskaźników. 16
Terytorium oddziaływania rewitalizacji 18
Wybrana literatura 20

Wprowadzenie

Przedstawiam tu refleksje na temat programowania rewitalizacji wobec nowej perspektywy dla rewitalizacji miast, którą niebawem równolegle ukształtują zmiany w podejściu Unii Europejskiej do realizacji polityki spójności w latach 2014-2020 oraz potrzeby innego, powściągliwego planowania i programowania (również za sprawą piętrzących się trudności i kumulacji niekorzystnych zjawisk społeczno-gospodarczych).

Publikacja powstała na kanwie moich dwóch opracowań, materiału szkoleniowego i ekspertyzy zamawianej, bowiem analizowane w nich zagadnienia wydały mi się na tyle ciekawe, by je szerzej opisać i opublikować, z myślą o tych, dla których (nie)nowa jest perspektywa programowania rewitalizacji.

Z uwagi na różnorodne podejścia do definiowania i rozumienia pojęcia „rewitalizacja", wydaje się, że muszę tu jasno zaznaczyć - obecnie posługuję się nim gdy chodzi o *planowe przedsięwzięcie, inicjowane i koordynowane przez samorząd miasta w obszarach kryzysowych, prowadzone według formalnego programu o tej samej nazwie, którego kolejne edycje odzwierciedlają osiągane rezultaty i wprowadzane modyfikacje, następujące wskutek wdrażania tego wieloletniego procesu zmian w środowisku miasta*.

Jak wiemy, miasta budują koncepcje zmian równolegle na dwóch płaszczyznach planowania: horyzontalnej (ogólnie miejskiej) i sektorowej (problemowej: komunikacja, kultura, środowisko, mieszkalnictwo itd.). Do zarządzania i kierowania zmianami służą plany strategiczne (coraz częściej jest to około dziesięciu planów definiujących kolejne cele strategiczne, o perspektywie około j 10-15 lat odnoszącej się do całego miasta) oraz plany operacyjne, tzw. programy (sektorowe, o perspektywie kilkuletniej, co najwyżej dwóch kadencji).
Specyfiką programu rewitalizacji jest to, że niestety „nie pasuje" do takiego układu - odzwierciedlając zbiór szczególnych cech rewitalizacji jako metody – jest to wieloletni program, o cechach planu strategicznego, który jednak nie jest (a przynajmniej być nie powinien) planem sektorowym, a do tego program ten ma swą „lokalizację" w miejskim środowisku – przestrzenną delimitację, zazwyczaj wyznaczoną występowaniem oznak zjawiska *miejskiego kryzysu*.
Stąd też, choć nie tylko, biorą się liczne trudności w realizacji programów rewitalizacji, które w mojej ocenie ostro zaczynają się w fazie przejścia od programowania do realizacji. Wpisane w metodę: integracja i terytorialność, nie pasują do rutyny polityki miejskiej[1]?
Może dlatego mniej więcej połowa opracowanych dotąd w polskich miastach LPR'ów[2]

[1] Polityka miejska: sposób działania władz miasta, organów stanowiących (Rada) i wykonawczych (Prezydent, Burmistrz), sposób kierowania miastem, działanie władz miasta w celu osiągnięcia określonych zamierzeń.
[2] LPR to Lokalny Program Rewitalizacji, narzucona wytycznymi korzystania z unijnej pomocy finansowej i bardzo rozpowszechniona nazwa, określająca program rewitalizacji, zazwyczaj nie tylko odnoszący się do problemu

poza fazę programowania dotąd nie wyszła i najprawdopodobniej nie wyjdzie? Bzdura, powie ktoś, przecież wiadomo, że problem tkwi w niedostatku dogodnego finasowania, w braku pieniędzy na całą masę przygotowanych projektów rewitalizacyjnych, elementów składowych wspomnianych LPR'ów.
A finansowanie publiczne, poprzez dotacje unijne i wydatki samorządów miast, płynie ku programom rewitalizacji strumieniem wąskim ale zauważalnym, co najmniej od 2004r. Z grubsza szacując[3], jakieś 2,5mld, jeśli liczyć tylko dotacje unijne. Osiem lat to niewiele, tym niemniej wystarczająco długo by rozmyślając nad perspektywą kolejnego, nowego finansowego otwarcia Unii Europejskiej, zastanowić się jakie są rezultaty działań rewitalizacyjnych, czy można je już mierzyć w skali oddziaływania tych programów, czy też jesteśmy na etapie obserwacji skutków, składanych jak projekt do projektu, i nie zawsze tylko tych zamierzonych. Monitorowanie procesu rewitalizacji to obowiązkowy element każdego programu, opis sposobu znajduje się w każdym dokumencie programowym. Realizacja? Fakultatywna. Refleksja nad wynikami również. Obecnie każde miasto posiada odrębny system planowania działań rewitalizacyjnych, stąd istnieją trudności w monitorowaniu zmian zachodzących na rewitalizowanych obszarach (Świerczewska-Pietras,2010). I przez to, również, brniemy w jałowe narzekanie koncentrując uwagę na deficytach środków, a przecież nie będzie ich przez to więcej, szczególnie jeśli dyskusja nad rewitalizacją w miastach dalej toczyć się będzie „po powierzchni tematu", bez głębszej refleksji nad relacją kosztów i korzyści, rewizji tzw. potrzeb i skali dotąd zaprogramowanych działań. Pomiar rezultatów, efektów oraz kierunków i siły oddziaływania - sprawczej siły programowanej rewitalizacji to, jak sądzę perspektywa nie tyle nowa, co mobilizująca.

Program rewitalizacji dotyczy obszarów kryzysowych miasta, a uwzględniając obecną, coraz powszechniejszą polską praktykę również miejskich obszarów zdegradowanych: poprzemysłowych i powojskowych. których konwersję miasta planują przy uwzględnieniu pozyskania publicznego finansowego wsparcia przeznaczonego na promocję rewitalizacji kryzysowych obszarów miast. Diagnozowanie polega najczęściej na analizie sytuacji społecznej i gospodarczej miasta, a badania sytuacji prowadzone są zazwyczaj przy użyciu pomiaru stopnia nasilenia niepożądanych zjawisk. Badania stanowią podstawę syntezy problemów stanowiących przesłankę podjęcia rewitalizacji, a metodyka diagnozowania zjawisk uwzględnia intensywność i terytorium, jeśli – tak jak np. w Poznaniu, Świnoujściu czy Szczecinie, polega na nałożeniu topografii intensywności kilku wskaźników stanów kryzysowych co pozwala na opracowanie rozkładu przestrzennego zjawisk odpowiedzialnych za kryzys. Taka mapa zjawisk kryzysowych powinna być podstawą diagnozy i delimitacji obszarów kryzysowych miasta. Program rewitalizacji zazwyczaj prowadzi (a właściwie koordynuje) specjalna komórka Urzędu Miasta, jak np. Oddział, Referat, Wieloosobowe stanowisko pracy ds. Rewitalizacji. Jest to za zwyczaj część jednego z Wydziałów lub Biur Urzędu Miasta. Do rzadkości należą rozwiązania wdrożone w Wrocławiu lub Radomiu, gdzie

---

miejskiego kryzysu ale również zagospodarowania terenów powojskowych i poprzemysłowych, położonych w miastach.

[3] Okres od 2004-2006 to 113 projektów rewitalizacyjnych w miastach, wspartych poprzez działanie 3.3.Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego kwotą około 400mln zł, 2007-2013 to łączne zaplanowane w regionalnych programach operacyjnych regionów wsparcie o wartości w zł około 3 600mln,z czego według mojego rozeznania wykorzystano do tej pory około 70% środków.

realizację programu powierzono spółce celowej[4]. Coraz częściej, jak np. w Poznaniu, działania na rzecz realizacji programu rewitalizacji są koordynowane z możliwie jak najszerszym gronem municypalnych podmiotów: zespół zadaniowy programu rewitalizacji składa się z reprezentantów 28 miejskich komórek i jednostek organizacyjnych. Coraz częściej, choć to jeszcze nie jest rutynowa praktyka, Program jest tworzony (uaktualniany) i realizowany w partnerstwie z różnorodnymi podmiotami, a są to, między innymi: różnorodne stowarzyszenia, centra kultury, parafie, rady osiedlowe, publiczne poza-gminne instytucje (np. Izba Skarbowa, Policja), szkoły i fundacje.

Zarysowane we wstępie aktualne uwarunkowania programowania, a szczególnie problemy wdrażania procesu rewitalizacji pozwolą, jak mniemam, lepiej zrozumieć moje refleksje nad *nową perspektywą*.

[4] Do Gminy Wrocław należy 51 procent udziału w spółce z o.o. *Wrocławska Rewitalizacja* , natomiast 49 procent do BIG-STÄDTEBAU GmbH z Kilonii-Kronshagen, firmy operatorsko-powierniczej wybranej w drodze konkursu jako partnera Gminy Wrocław do założenia tej spółki celowej. Więcej o zakresie działania takich podmiotów oraz ich osiągnięciach i problemach można przeczytać sięgając do artykułów opublikowanych na portalach prowadzonych przez te podmioty: http://www.w-r.com.pl/ oraz http://www.cms.rewitalizacja-radom.pl/

Nowy budżet Unii Europejskiej a programowanie i realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych w miastach

Traktat lizboński przyjęty w grudniu 2007r. wprowadził, obok wymiaru gospodarczego i społecznego, trzeci i jakoby nowy wymiar wspólnotowej polityki spójności – wymiar terytorialny.

Warto tu zwrócić uwagę, że każda ludzka aktywność, indywidualna czy grupowa (społeczna), w tym również aktywność gospodarcza, miała i ma przestrzenny „wymiar": miejsce lub miejsca podjęcia, spełnienia, oddziaływania, tym samym jakieś, własne albo współdzielone z innymi, terytorium. Tym samym wspólnotowe ramy polityczne (a w perspektywie również prawne) wreszcie uwzględniły realia ludzkiej aktywności.

Krótko po tym, 6 października 2008 r. Komisja Europejska (KE) przyjęła Zieloną Księgę w sprawie spójności terytorialnej, a w listopadzie 2010 r., po analizie dwóch raportów ewaluacyjnych polityki spójności (w tym Raportu de Barca[5]) upubliczniono Piąty Raport Kohezyjny, który wytyczył perspektywę zmian tej polityki i implikował modyfikacje organizacyjno-prawne, ujęte w przedstawionym przez Komisję Europejską 6 października 2011 r. pakiecie legislacyjnym dla polityki spójności 2014-2020. Komisja Europejska w swych materiałach informacyjnych, które opisują zmiany w polityce spójności po 2014r., tak pisze o różnych wymiarach życia miejskiego: ***środowiskowe, ekonomiczne, socjalne i kulturowe – są ze sobą powiązane,*** *a sukces w rozwoju obszarów miejskich można osiągnąć jedynie poprzez zintegrowane podejście. Środki dotyczące fizycznej renowacji obszarów miejskich należy łączyć ze środkami promującymi edukację, rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i ochronę środowiska. Ponadto niezbędny jest rozwój silnego partnerstwa między lokalnymi obywatelami, społeczeństwem obywatelskim, lokalną gospodarką i różnymi szczeblami rządowymi. Jest to szczególnie ważne w obecnym czasie z uwagi na poważny charakter wyzwań, przed jakimi stają miasta Europy. Wyzwania te to zarówno określone zmiany demograficzne, jak również konsekwencje stagnacji gospodarczej w zakresie tworzenia miejsc pracy i postępu społecznego, a także oddziaływania zmian klimatu. Reakcja na te wyzwania będzie mieć kluczowe znaczenie dla osiągnięcia inteligentnego, zrównoważonego społeczeństwa sprzyjającego włączeniu, przewidzianego w strategii „Europa 2020".*

Tak sformułowany polityczny program UE wobec miast jest realizowany poprzez wspólnotowy system prawny, regulujący zasady finansowego stymulowania (wsparcia), a propozycję kodyfikacji dla okresu 2014-2020 tj. nowego okresu budżetowego zawiera tzw. *pakiet legislacyjny*.

Znaleźć w nim można przede wszystkim wyraźne (kolejny raz przez KE artykułowane) preferencje dla terytorialnej integracji różnorodnych działań w miastach. Uważam, że tego rodzaju wytyczna jest dla programowania i prowadzenia rewitalizacji bardzo korzystna, a przy tym wskazuje pożądany kierunek podejścia dla innych metod interwencji (przedsięwzięć) w miastach, takich jak: konwersja funkcjonalna terenów/obiektów poprzemysłowych, rekultywacja i zagospodarowanie terenów poprzemysłowych, kompleksowe przebudowy dzielnic itp.

[5] AN AGENDA FOR A REFORMED COHESION POLICY: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf]

Odpowiednie projekty przepisów wyrażają klarowną zasadę dopuszczalnej interwencji finansowej: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) wspierał będzie zrównoważony rozwój obszarów miejskich poprzez zintegrowane strategie ukierunkowane na gospodarcze, środowiskowe, klimatyczne i społeczne wyzwania obszarów miejskich (art. 7, ust. 1 projektu rozporządzenia WE w sprawie EFRR), a państwa członkowskie UE powinny dążyć do wykorzystywania Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), we współdziałaniu z EFRR, w celu wspierania środków związanych z zatrudnieniem, edukacją, włączeniem społecznym i możliwościami instytucjonalnymi, zaplanowanych i wdrażanych w ramach zintegrowanej strategii. Art. 12 proponowanego rozporządzenia w sprawie EFS określa uzupełniający wkład EFS na rzecz realizacji takich strategii.

Pakiet legislacyjny wskazuje, że co najmniej 5% środków z EFRR przyznanych każdemu państwu członkowskiemu należy zainwestować w zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich w postaci zintegrowanych inwestycji terytorialnych (o nich piszę dalej), a zarządzanie nimi i ich wdrażanie należy powierzyć miastom (art. 7, ust. 2 proponowanego rozporządzenia w sprawie EFRR). Forma i stopień powierzenia zarządzania miastom mogą mieć różna formę i skalę, w zależności od organizacji instytucjonalnej państwa członkowskiego.

Komisja Europejska proponuje, żeby miasta realizujące zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, których zarządzanie zostało im powierzone, zostały wybrane i ujęte na liście dołączanej do umów o współpracy (tzw. Umowa Partnerska, art. 7, ust. 2) i programu operacyjnego (art. 87, ust. 2,c). Listy te mają mieć charakter orientacyjny i - jak proponuje KE- mogły by być później zmieniane.

Problemy urbanizacji czy też raczej dezurbanizacji nie są w Polsce przedmiotem żadnej polityki o sformalizowanym charakterze czy to na poziomie krajowym czy regionalnym, zatem wymóg, by wsparcie w krajach członkowskich opierać o *zintegrowane strategie ukierunkowane na gospodarcze, środowiskowe, klimatyczne i społeczne wyzwania obszarów miejskich,* będzie można spełnić finalizując wznowione w ubiegłym roku prace nad polityką wobec miast (Krajowa Polityka Miejska, której drugą wersję Ministerstwo Rozwoju Regionalnego przedstawiło pod koniec lipca 2012r.

Ustalenia zapewniające zintegrowane podejście do wykorzystywania funduszy objętych zakresem wspólnych ram strategicznych na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich mają, według Komisji Europejskiej, zostać określone w umowie o współpracy (Umowa Partnerska). W przypadku Polski założenia tej Umowy[6] są finalizowane a przyjęte być powinny przez Radę Ministrów na początku listopada 2012r., po czym nastąpi proces negocjacji z KE. Równolegle następować ma programowanie na tzw. poziomie krajowym i regionalnym, co ma umożliwić zakończenie negocjacji Umowy w połowie 2014r.

Według KE, programy operacyjne powinny określać wkład na rzecz zintegrowanego podejścia do rozwoju terytorialnego, w tym – odpowiednio – planowane zintegrowane podejście do rozwoju obszarów miejskich (art. 11, 14 i 87 proponowanych wspólnych postanowień dotyczących funduszy objętych zakresem wspólnych ram strategicznych na lata 2014-2020). W tzw. nowym okresie programowania najprawdopo-

[6] Założenia *Umowy Partnerskiej* dotyczą między innymi: ilości i zakresu programów operacyjnych, ram instytucjonalnych systemu wdrażania, kluczowych kierunków i koncentracji tematycznej interwencji, warunków ewaluacji *ex-ante*, podziału wartości i przedmiotu interwencji pomiędzy kraj i region oraz stopnia uzupełniania się interwencji finansowanych z Polityki Spójności, Wspólnej Polityki Rolnej oraz Rybackiej

dobniej w Polsce wprowadzone zostaną dwufunduszowe programy operacyjne (EFRR i EFS). Jednym z instrumentów realizacji zintegrowanego podejścia do problemów miast ma być nowe narzędzie zarządzania: Integrated Teritorial Investment tj. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) - nowy model realizacji, który pozwoli łączyć w pakiety środki finansowania pochodzące z kilku osi priorytetowych, co najmniej jednego programu - na potrzeby podejmowania interwencji wielowymiarowych lub międzysektorowych. Jest to, jak się wydaje, „prawie"- idealny instrument do wspierania zintegrowanych działań w obszarach miejskich, w tym programów rewitalizacji. Stwarza możliwość łączenia finansowania powiązanego z różnymi celami tematycznymi polityki spójności, w tym łączenia środków finansowania z odpowiadających im osi priorytetowych i programów operacyjnych wspomaganych przez EFRR, EFS i Fundusz Spójności (art. 99 proponowanych wspólnych postanowień dotyczących funduszy objętych zakresem wspólnych ram strategicznych na lata 2014-2020). Równocześnie projekt pakietu legislacyjnego zawiera zalecenia dla miast, by łączyły działania objęte sektorowymi priorytetami inwestycyjnymi, specyficznymi dla obszarów miejskich (np. promowanie strategii niskoemisyjnych dla obszarów miejskich, poprawa środowiska miejskiego, promowanie zrównoważonej mobilności miejskiej oraz promowanie włączenia społecznego poprzez wspieranie fizycznej i gospodarczej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich), i uwzględniały je w swojej strategii zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich w celu realizowania zasady zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich (art. 7, ust. 1 proponowanego rozporządzenia w sprawie EFRR). Miasta będą mogły łączyć te działania z innymi, wspieranymi przez EFS w ramach jego priorytetów inwestycyjnych (wymienionych w art. 3 projektu rozporządzenia w sprawie EFS). Wydaje się więc, że programy rewitalizacji, realizowane i te które zapewne powstaną poprzez ewolucję LPR'ów, zyskają lepsze niż dotąd dopasowanie reguł finansowej pomocy do reguł metody „rewitalizacja" – integrującej różnorodne działania (projekty).

Zakres instrumentów finansowych proponowany przez Komisję Europejską obejmuje wszystkie cele tematyczne oraz priorytety inwestycyjne (adresując wsparcie do beneficjentów wszelkiego typu), dla wszystkich projektów i działań (w myśl projektu art. 32-40 proponowanych wspólnych postanowień dotyczących funduszy objętych zakresem wspólnych ram strategicznych na lata 2014-2020). Według projektu pakietu legislacyjnego realizacja zintegrowanych strategii na rzecz rozwoju obszarów miejskich zostanie usprawniona dzięki możliwości łączenia działań finansowanych przez EFRR, EFS i Fundusz Spójności na szczeblu programowym lub operacyjnym (czyli w mieście). Pozostaje mieć nadzieję, że prócz 18 miast wojewódzkich, takie prawo wdrażania (programu rewitalizacji jako ZIT albo jego składowa) zyskają również inne polskie miasta.

Finansowanie krzyżowe części operacji (do 5% każdej osi priorytetowej danego programu operacyjnego) między EFRR a EFS ma mieć charakter rozwiązania uzupełniającego podejście wielofunduszowe (w myśl art. 55, ust. 8 i art. 88 proponowanych wspólnych postanowień dotyczących funduszy objętych zakresem wspólnych ram strategicznych na lata 2014-2020.

Przyglądając się reakcji strony polskiej na omówione propozycje KE warto odnotować, że w oficjalnym stanowisku Rządu RP znalazł się postulat aby *przyszła polityka spójności powinna umożliwić miastom stosowanie różnych mechanizmów, które będą dostosowane do ich konkretnych potencjałów rozwojowych.* Optymistycznie nastraja także poparcie możliwość realizacji działań zintegrowanych w ramach ITI

(czyli ZIT), przy czym ten instrument, zważywszy wyrażone w Stanowisku zastrzeżenia, budzi nie tyle wątpliwości co do jego użyteczności co nadzieje na wykorzystanie do celów mających mało wspólnego z konsolidacją miast i systemu osadniczego Polski (np. sugestia, że instrument ten powinien mieć zastosowanie nie tylko w odniesieniu do samych miast, ale także i ich obszarów funkcjonalnych). Pesymizmem napawa mnie fakt, że upublicznione stanowisko Rządu zawiera sprzeciw wobec nakładania obowiązku wydatkowania określonej alokacji z polityki spójności np. 5% na zrównoważony rozwój obszarów miejskich za pośrednictwem ITI (ZIT), ze wskazaniem, że wielkość tej alokacji powinna być ustala w drodze negocjacji Umowy Partnerskiej między państwem członkowskim i KE.
Nieco więcej na temat kierunku tworzonych założeń organizacji programowania, w odniesieniu do programów rewitalizacji, można się dowiedzieć z przekazanego we wrześniu Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu, przygotowanego przez MRR wyjaśnienia w sprawie licznych uwag zgłoszonych do drugiej wersji Założeń Krajowej Polityki Miejskiej. W materiale tym poinformowano, że zapisy (regulacje) dotyczące zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT), o których mowa w projekcie pakietu legislacyjnego polityki spójności, pojawią się – jako uogólnione - w Założeniach Krajowej Polityki Miejskiej. Według MRR będzie to „instrument motywujący samorządy miejskich obszarów funkcjonalnych 18 miast wojewódzkich do współpracy poprzez przyznanie im dodatkowej alokacji w przypadku przygotowania wspólnego programu ZIT". Zastanawia sposób określania celu (celów) takiej współpracy miast, szczególnie jeśli równocześnie miasta są stymulowane do coraz ostrzejszej konkurencji, o środki finansowe również.
W innych materiałach MRR można odszukać wytyczne pozwalające na uznanie, że w przyszłej perspektywie finansowej programy rewitalizacji jako wyodrębniona kategoria interwencji w miastach będzie mogła liczyć na wsparcie finansowe redystrybuowane poprzez programy operacyjne albo jako część ZIT albo jako odrębny miejski program operacyjny, narzędzie zintegrowanej strategii realizowanej przez tzw. „miasto średnie" (w rozumieniu MRR ma to być każde miasto poza miastami wojewódzkimi, o ile samorząd wojewódzki nie ustali własnych kryteriów wyboru miast).
Zastanawiając się nad istotnymi dla programowania rewitalizacji aspektami wspierania społecznych celów polityki spójności w latach 2014-2020 trzeba podkreślić, że w tzw. „przyszłej perspektywie finansowej" szczególnego znaczenia nabierają działania związane z włączeniem społecznym i ograniczaniem ubóstwa. Powinny one dotyczyć przede wszystkim osób trwale bezrobotnych, rodzin wielodzietnych, osób niepełnosprawnych, ale także tzw. biednych pracujących. Wspierane będą najprawdopodobniej przede wszystkim programy integracji społecznej nastawione na likwidowanie deficytów osób (jednostek) oraz wspieranie ich potencjałów, zwiększające dostęp do rehabilitacji, oraz programy (projekty) wspierające rozwój ekonomii społecznej. Można spodziewać się wsparcia dla rozwoju inicjatyw ekonomii społecznej poprzez zwiększenie bezpośredniej pomocy dla tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw społecznych i innych podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności poprzez dotacje ale również poprzez zwiększenie dostępu do usług finansowych dla podmiotów ekonomii społecznej (w szczególności do zwrotnych instrumentów finansowych) oraz poprzez rozszerzenie działań na rzecz tworzenia i rozbudowy infrastruktury wsparcia dla rozwoju ekonomii społecznej (pomoc dla różnorodnych instytucji otoczenia ekonomii społecznej np. stowarzyszeń przedsiębiorców społecznych i centrów trans-

feru wiedzy) i edukacji otoczenia przedsiębiorstw społecznych (w szczególności administracji lokalnej m.in. jako istotnego zleceniodawcy dla przedsiębiorstw społecznych). Istotnym elementem programowania na użytek rewitalizacji miast w latach 2014-2020 powinny być programy służące aktywizacji lokalnych społeczności, w tym w szczególności społeczności marginalizowanych. Konieczne jest wzmocnienie tego rodzaju działań, bowiem programy adresowane do całych społeczności pozwalają na wyłanianie lokalnych liderów, dzięki którym społeczność staje się aktywna i bardziej samodzielna, otwarta na zmiany i zdolna do samopomocy (szczególnie osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym). Tego rodzaju działania przyczyniają się do budowy kapitału społecznego, który jest niezbędny dla rewitalizacji obszarów miast, środowisk i sąsiedztw dotkniętych kryzysem.
Oprócz omówionych już kierunków działań, z założeniem pozyskania dofinansowania UE programowane będą mogły być również inne, istotne dla rewitalizacji działania: modernizacja publicznych instytucji pomocy i integracji społecznej oraz budowa partnerstwa i współpracy na rzecz włączenia społecznego osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, działania ukierunkowane na zwiększenie efektywności funkcjonowania publicznych instytucji pomocy i integracji społecznej (w celu podniesienia jakości usług aktywizacyjnych i zwiększenia do nich dostępu), a także budowanie współpracy i partnerstwa między instytucjami, wspomagającymi osoby wykluczone i zagrożone wykluczeniem społecznym. W tym obszarze znaczenia mogą nabrać również działania na rzecz zwiększenia dostępności do usług ochrony zdrowia oraz usług społecznych (z uwagi na zmiany demograficzne, choć nie tylko) jak również wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej.
W ramach budowania potencjału instytucjonalnego wspierane będą mogły być działania na rzecz wzmocnienia administracji rządowej oraz samorządowej. Z punktu widzenia doświadczeń w zarządzaniu programami rewitalizacji wydaje się, że szczególnie cenne (bo istotne dla podniesienia jakości i efektywności wdrażania programów) będzie zaprogramowanie wsparcie działań związanych z wprowadzaniem nowoczesnych metod zarządzania miejskimi zintegrowanymi programami różnego typu (w tym programami rewitalizacji), systemów i technik monitorowania, oraz narzędzi zwiększających udział społeczeństwa w podejmowani u decyzji. Szczególne zastosowanie będą miały w tym obszarze rozwiązania zwiększające zastosowanie technologii ICT (np. e-administracja, dostęp do informacji przestrzennej wg dyrektywy INSPIR).

Nowy paradygmat programowania rewitalizacji?

Proces rewitalizacji powinien być programowany dla tych części miast, które faktycznie dotknięte są kryzysem, w zgodzie z metodyką rewitalizacji, tj. w sposób zintegrowany i delimitowany przestrzennie (terytorialnie), w odniesieniu do zdiagnozowanych czynników i zjawisk kryzysowych, w ścisłym partnerstwie z różnymi podmiotami zainteresowanymi wyprowadzeniem obszaru kryzysowego na ścieżkę rozwoju. Programy rewitalizacji powinny być tworzone lub modyfikowane (aktualizowanie LPR'ów) celowo, dla osiągania koniecznych zmian w odniesieniu do konkretnych potrzeb, z uwzględnieniem możliwości dofinansowania ze środków Unii Europejskiej a nie z powodu możliwości pozyskania dofinansowania na pewien, nie zawsze konieczny (niezbędny) zakres działań. Określenie tego, co faktycznie potrzebne by obszar kryzysowy z tego stanu wyprowadzić, od tego co w tym może być pomocne ale nie jest nieodzowne, to kwintesencja programowania rewitalizacji: **wdrożenie tego co nieodzowne dla wywołania pożądanej zmiany, bez względu na to, czy może to być współfinansowane przez środki UE, stanowi o powodzeniu – skuteczności programu.**

Programowanie rewitalizacji (budowanie lub aktualizowanie programów) powinno uwzględniać prostą zasadę: rewitalizacja ma sens gdy stwarza perspektywę (daje-otwiera szansę) pozytywnych zmian w jakość życia i atrakcyjności inwestycyjnej, dzielnicy dotkniętej kryzysem. Zatem należy włączać w proces budowania i realizacji programu aktorów lokalnych tj. społeczność lokalną, lokalnie działające podmioty, które powinny być współodpowiedzialnymi i współdecydującymi: uczestniczyć w rozwoju, w tym poprzez dostarczanie ekspertyzy lokalnej dla planowanych przedsięwzięć, szczególnie dotyczących przestrzeni publicznych. Rewitalizacja w takim ujęciu jest zaplanowanym, zintegrowanym procesem naprawy środowiska miejskiego, w tym odnowy przestrzeni (materialno-technicznej, gdy to konieczne) z uwzględnieniem jej specyfiki kulturowej, społecznej i gospodarczej, przy zaangażowaniu interesariuszy i otoczenia instytucjonalnego.

Procesy społeczno-gospodarcze poprzedzają i pobudzają zmiany w przestrzeni, warunkując ich trwałość i sprawcze oddziaływanie (sprzężenie zwrotne), dlatego tak ważne jest aby tworzenie programów rewitalizacji opierało się o otwartą, partycypacyjną metodykę, w której debaty, warsztaty czy konsultacje społeczne, poprzedzone są zaplanowanymi działaniami animującymi lokalną społeczność i stymulującymi ją do różnych form uczestnictwa w programowaniu. Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej, poprzedzająca ewentualną decyzję o zastosowaniu metody „rewitalizacja" powinna prócz kwantyfikowanych (zobiektywizowanych) parametrów, opisujących zjawiska społeczno-gospodarcze i stan substancji technicznej, sięgać do narzędzi analizy jakościowej, umożliwiających pogłębioną diagnozę społeczną, dla rozważenia czy aby przed podjęciem prac nad programowaniem kompleksowej rewitalizacji nie należałoby pojąć wysiłku realizacji programu aktywności lokalnej czy innych form pracy i organizacji społeczności lokalnej, które wyprzedzą (przygotują) „społeczną przestrzeń relacji" na złożone wyzwania programowania i wieloletniego, żmudnego wdrażania procesu rewitalizacji.

Programowanie rewitalizacji, w zakresie zarządzania procesem i budowy systemu finansowania programu, zarządzania partycypacją inwestycyjną oraz monitorowania rezultatów rewitalizacji, powinno brać pod uwagę, że w perspektywie finansowej

2014-2020 najprawdopodobniej z tzw. poziomu krajowego będą wspierane ze środków EFRR projekty odnoszące się do: obiektów światowego dziedzictwa UNESCO (cel tematyczny 6.), a z tzw. poziomu regionalnego projekty: regionalnej i lokalnej infrastruktury naukowej (cel tematyczny 1.), projekty mające na celu wspieranie przedsiębiorczości (cel tematyczny 3.), lokalne inwestycje energetyczne, strategie niskoemisyjne dla miast (cel tematyczny 4.), regionalna i lokalna infrastruktura środowiskowa, kultura, (cel tematyczny 6.), regionalna i lokalna infrastruktura transportowa (cel tematyczny 7.) transport publiczny w miastach, regionalna i lokalna infrastruktura edukacyjna, społeczna, rewitalizacja, lokalne strategie rozwoju, dostępność do usług (cel 9., cel 10.).
Programowanie rewitalizacji, w omawianym zakresie, powinno również brać pod uwagę, że w począwszy od 2014r. z tzw. poziomu regionalnego ze środków EFS możliwość dofinansowania najprawdopodobniej uzyskają projekty: zapewniające dostęp do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo, w tym podejmowania lokalnych inicjatyw; trwałej integracji na rynku pracy ludzi młodych, samozatrudnienia, przedsiębiorczości oraz tworzenie nowych miejsc pracy; wspierania zdolności przystosowania się przedsiębiorstw i pracowników do zmian oraz zwiększenia inwestycji w kapitał ludzki (cel tematyczny 8.).
Najprawdopodobniej z takiego dofinansowania korzystać będą również projekty nakierowane na budowanie aktywnej integracji, integracji społeczności marginalizowanych, lokalnych strategii rozwoju, zwiększania dostępności, wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych przez rozwój kultury informatycznej, inwestycji w e-integrację (cel tematyczny 9.).
Zmiany demograficzne, ilościowe i strukturalne, kryzys finansów publicznych, jak również ewolucja kulturowego postrzegania miasta, które dla każdej generacji stanowi przestrzeń „do zapisania na nowo", to wszystko w mojej ocenie skłaniać powinno do ciągłej obserwacji zachodzących zmian i unikania pryncypialnego podejścia, łatwo kształtującego przekonanie, że istnieje jakiś wzorzec rewitalizacji, matryca czy algorytm postępowania, z gwarancją powodzenia.

Ciągłość działań, trwałość i oddziaływanie.

Ciągłość działań, trwałość i oddziaływanie projektów o charakterze rewitalizacyjnym to zagadnienia dotykające szerszego problemu, a mianowicie rozbieżności pomiędzy modelowym a praktykowanym sposobem wdrażania (realizacji, prowadzenie) programów rewitalizacji w Polsce.
Obecne programy (tzw. LPR'y) w zdecydowanej większości obejmują, prócz obszarów (środowisk miejskich) dotkniętych kryzysem, również -a czasem, co gorsza, przede wszystkim- plany (projekty), które choć niewątpliwie użyteczne, nie mają w mojej ocenie czytelnego, przyczynowo-skutkowego związku z niwelowaniem przyczyn kryzysowych zjawisk.
Niewątpliwie, za przyczyną złożonych relacji zachodzących w zurbanizowanych strukturach społeczno-gospodarczych, różnorakie przedsięwzięcia przyczyniają się do zmiany tych relacji, na korzyść. W jakim stopniu i kierunku takie oddziaływanie może zostać wywołane poprzez projekty powinno być przedmiotem ich ewaluacji ex-ante. Wykazanie rewitalizacyjny charakter zgłaszanego projektu powinien być w moim

przekonaniu przedmiotem wyczerpującej argumentacji, popartej analizą nakładów i korzyści, a następnie analizą pro-contra.
Obserwując częstą polską praktykę budowania programów rewitalizacji (opartą w większości o filozofię unijno-operacyjnego programowania nakierowanego na późniejszy nabór projektów, następnie „wpisywanych" do końcowego dokumentu programu podług kryterium lokalizacji, tj. miejsca realizacji, które znajdować się musi w delimitowanym obszarze kryzysowym) oraz analizując programy rewitalizacyjne wdrażane w innych kulturach planistycznych uważam, że przyszły okres finansowy może być okazją do zmiany, na lepsze, polegającej na ograniczeniu ilości i ukonkretnieniu programów rewitalizacji, co może mieć korzystny wpływ na oddziaływanie realizowanych projektów rewitalizacyjnych i trwałość wywołanych zmian. Ukonkretnienie polegać może w moim przekonaniu na:

- czytelnym parametryzowaniu zakładanych zmian, które program ma wywołać (w odniesieniu do sytuacji wyjściowej, o czym w dalszej części ekspertyzy);
- określaniu celów szczegółowych procesu rewitalizacji, których osiąganie polegałoby na wdrożeniu z góry obmyślonych projektów, dopasowanych względem siebie (komplementarnych) i zsynchronizowanych w czasie, realizowanych przez chętnych ku temu interesariuszy programu (program o konstrukcji grzebieniowej, łączący podejście „oddolne" z „odgórnym").

Cele szczegółowe procesu rewitalizacji

Cele szczegółowe procesu rewitalizacji wynikają, a przynajmniej powinny wynikać z wielokryterialnej i przekrojowej analizy sytuacji społeczno-gospodarczej miasta, **WIELOASPEKTOWEJ** analizy i diagnozy stanu kryzysowego (i jego cech, dla rozpoznania które stanowią skutek kryzysu a które rzeczywistą przyczynę degradacji). Uzupełnienie deficytów ilościowych i jakościowych, wobec zdiagnozowanych braków w infrastrukturze technicznej, szczególnie w przestrzeniach publicznych (usługi komunalne, usługi społeczne) powinno być rutynowym celem programu, a pierwszoplanowym wtedy gdy skala deficytów (lub ich charakter) warunkują racjonalność publicznego zaangażowania (*rationale* interwencji), np. ożywianie dzielnicy (sąsiedztwa) trudno dostępnego komunikacyjnie można uznać za dyskusyjne.

Określenie *cel szczegółowy* programowanej rewitalizacji wynika z potrzeby remedium: to poszukiwanie odpowiedzi na pytanie w jaki sposób, jakimi projektami zwiększa się prawdopodobieństwo zahamowania regresu, jak wywołać tendencje odwrotne od zdiagnozowanych (korzystne), a wreszcie co, jak i gdzie jest **KONIECZNE,** dla skierowania dotkniętego kryzysem środowiska na ścieżkę rozwoju.
Sądzę, że w każdym przypadku pojawia się potrzeba kontekstu - odniesienia się do pojęcia rozwój, na czym ma polegać? Jakie zagrożenia może wywołać? (np.:spekulację gruntami a szczególnie lokalami mieszkalnymi, może nawet gentryfikację, pogłębienie zróżnicowań ekonomicznych, skansenizację dzielnicy, monofunkcję). Wstępnie wypracowane cele szczegółowe powinny zostać poddane analizie wielokryterialnej, w tym analizie ryzyka, przy czym uważam, że stosowanie analizy SWOT, jako narzędzia analizy zbudowanego programu, jest w programowaniu rewitalizacji mało przydatne.

Uważam, że trafnemu precyzowaniu celów szczegółowych pomaga poznanie, studiowanie i uwzględnianie dotychczasowej polskiej praktyki działań o charakterze rewitalizacyjnym, prowadzonych w różnych konwencjach organizacyjnych, także jako programy renowacji, programy rewitalizacji, programy aktywizacji społecznej, lokalne programy rewitalizacji, lokalne programy działania. Ich obserwacja i analiza, poprzez porównanie przyjętych założeń i osiągniętych rezultatów, daje solidne podstawy do właściwego, rzetelnego doboru celów szczegółowych i prognozowania skuteczności interwencji (osiągnięcia celu szczegółowego).

Ustalanie wskaźników.

Rewitalizacja, jako programowana interwencja publiczna – metoda oddziaływania na środowisko miejskie, podejmowana jest wobec zdiagnozowania zjawiska kryzysu, zlokalizowanego w konkretnej przestrzeni – obszarach kryzysowych (zdegradowanych), które wskutek podjęcia programowania i realizacji programu stają się „obszarami rewitalizacji". Występowanie sytuacji kryzysowej jest, póki co, w polskich miastach diagnozowane na podstawie oceny relacji pomiędzy cechami i zjawiskami charakteryzującymi miasto a cechami i zjawiskami występującymi w jego częściach (dzielnicach, osiedlach, jednostkach planistycznych itp.). Tak mierzone deficyty (przede wszystkim ilościowe, jakościowe są wciąż niestety drugoplanowe) definiują zadanie: zmniejszenie rozwarcia – wyrównanie – oraz wyprowadzenie na ścieżkę rozwoju. W wiarygodnych analizach diagnostycznych procesu programowania na użytek przeprowadzenia rewitalizacji, podstawą do delimitacji i wyboru obszaru (hierarchizacji działań) są zobiektywizowane mierniki , najczęściej są to wskaźniki sytuacji społecznej lub gospodarczej. Takie kryterium decyzji (wyboru obszaru) to równocześnie właściwe i pierwszorzędne narzędzie monitorowania realizowanego programu, poprzez pomiar zmian wartości wskaźników diagnostycznych.
Wskaźniki (mierniki) mogą być jakościowe i ilościowe: biorąc pod uwagę złożoność zjawiska „kryzys środowiska miejskiego" oraz uwzględniając specyficzne, unikalne uwarunkowania rozwojowe każdego miasta, system (sposób) wyboru wskaźników powinien opierać się na dwóch strategiach badawczych (analitycznych) [Górniak, 2007 s. 13–15], które będą przydatne w analizie ryzyka dla projektów jak również złożą się na system monitorowania realizacji programu:
-strategii ilościowej (która umożliwia podejście dedukcyjne i zobiektywizowane),
-strategii jakościowej (która umożliwia podejście indukcyjne i interpretacyjne).
Sądzę, że dobór wskaźników dla obu strategii może i powinien uwzględniać ogólne systemy pomiaru jakości życia (np. HDI, *better life index*[7] OECD) jak i miejskie (np. tak jak to robi m.Poznań: Program *Badanie Jakości Życia*).
Na efekty programu „składają" się przede wszystkim efekty projektów i inicjatyw, realizowanych w obszarze kryzysowym, monitorowane poprzez mierniki ujęte w opisie realizowanych projektów. Pomiar efektów poprzez sumę efektów projektów (jakościowo), uważam za wiodącą dla programów rewitalizacji konstruowanych oddolnie, jako zbioru „zgłaszanych do programu" projektów, potencjalnie ożywiających kryzysowy obszar miasta.

[7] Więcej na ten temat: http://www.oecdbetterlifeindex.org/

Wskaźniki natężenia stanu kryzysowego obszaru (diagnozowania dolegliwości i dynamiki zjawisk kryzysowych), które posłużą również do monitorowanie projektów i rezultatów programu w tych obszarach (badania *dośrodkowych efektów programu (projektów rewitalizacyjnych))* sugeruję wybierać kierując się przede wszystkim strategią jakościową badań. Natomiast dla delimitowania i hierarchizowania obszarów kryzysowych proponuję przyjąć – jako wiodącą – strategię ilościową.
Obie strategie realizować można zarówno metodami jakościowymi (np. wywiady), jak i ilościowymi (np. analiza statystyczna, ankiety). Taki, na pierwszy rzut oka złożony, sposób dobierania wskaźników ułatwia określanie celów szczegółowych programu, a następnie pozwala na właściwe (pełne, przekrojowe) monitorowanie skutków zainicjowanego procesu rewitalizacji. Takie podejście do określenia wskaźników diagnostycznych zbliża także do rozwiązania zasadniczego problemu jakim jest *pomiar postępu rewitalizacji*, w następstwie tego umożliwi ocenę (albo ewaluację) rezultatów.

Opublikowane wyniki prac związanych z metodyką badań nad procesami rewitalizacji i rezultatami programów rewitalizacji (Siemiński i Topczewska, 2009; Mliczyńska, 2010) pokazują , że tak stawiane zadanie wymaga:
-określenia *punktu odniesienia*, najlepiej - rozpoznania cech rewitalizowanego środowiska miejskiego sprzed wdrożenia programu rewitalizacji,
-uwzględnienia cech ośrodka miejskiego (wielkość, funkcja),
-uwzględnienia uwarunkowań procesu rewitalizacji w mieście, jego osadzenia i kontekstu.
Logiczny związek pomiędzy celami (zamiar) a działaniami (program) i efektami (zmiana) jest w programach rewitalizacji deklarowany (oczywisty) jednak w mojej opinii, nader często jest tylko postulatem, co najlepiej widać analizując dobór wskaźników diagnostycznych i monitorujących. Logika interwencji rewitalizacyjnej przegrywa w zderzeniu z codziennością (?) i dotychczasowym systemem finansowego wspomagania rewitalizacji ze środków Unii Europejskiej.
Informacje, których dostarczać powinien monitoring , składają się na zasób wiedzy o realizacji programu. Zasób ten, w teorii, służyć powinien ewaluacji programu – ocenie jego efektów (i oddziaływania): porównywaniu założonych celów i osiągniętych (dotąd) efektów, wiarygodnej weryfikacji założonych relacji przyczynowo skutkowych. To jest jak dotąd rzadką praktyką (Olejniczak, 2008). Rozdzielenie programowania i wdrażania programów rewitalizacji i decydowania o finansowej pomocy dla projektów (region, FROM) całkowicie burzy myślenie o koncentracji i komplementarności projektów, uniemożliwia również włączenie wielu parametrów ekonomicznych (struktura finansowania działań rewitalizacyjnych, prognozowane przychody, średni IRR) do systemu monitorowania programu. Przyszła perspektywa finansowa, poprzez kolejną modyfikację zasad wsparcia, daje znów szansę na kompleksowe (szczególnie wielofunduszowe) wsparcie kompleksowych programów, a takimi programami powinny być programy rewitalizacji.

Terytorium oddziaływania rewitalizacji

Kluczowym zagadnieniem dla określenia zasięgu i stopnia oddziaływania projektów rewitalizacyjnych, a najlepiej oddziaływania programu rewitalizacji (w konsekwencji tego ewaluacji procesu i ewaluacji programu) jest dostępność danych umożliwiających określenie (wyodrębnienie) zjawisk (zachodzących zmian) w przekształcanym środowisku miejskim (terytorium), które są rezultatem właśnie tego procesu. Omówione wcześniej zagadnienie doboru wskaźników diagnostycznych obejmuje częściowo ten problem.

Oddziaływanie realizacji projektów, podejmowanych w ramach programowanej rewitalizacji (metodycznie) analizować można i należy w dwóch płaszczyznach: badanego projektu (jednostkowo) oraz oddziaływania programu rewitalizacji, którego składową (częścią) jest dany projekt (są ewaluowane projekty). Dla jednoznacznego przedstawienia zagadnienia oddziaływań (*impact*), proponuję przyjąć terminologię, którą propaguję w praktyce monitorowania programów rewitalizacji: *efekty* są kategorią stanu realizacji programu odnoszoną do miasta i celu programu, *rezultaty* – odnoszoną do obszarów kryzysowych, natomiast *produkty* – do projektów, realizowanych w ramach programu (tj. dla realizacji celów rewitalizacji).

Uważam, że takie rozróżnienie, skali i terytorium oddziaływania, ułatwia rozważenie terytorialności oddziaływania projektów (zasięgu terytorialnego projektów). Natomiast możliwość wypreparowania, oddzielenia zmian (zjawisk) stanowiących rezultat albo efekt programu, od innych zmian, pożądanych lub niekorzystnych z uwagi na sens rewitalizacji, tym nie mniej cechujących całe miasto, to - w mojej ocenie- istotna i niezbędna cecha systemu monitorowania programu (również: podstawa dla monitorowania procesu rewitalizacji i ewaluacji).

Środowisko zurbanizowane jest zmienne i podlega wpływom różnorodnych czynników o zróżnicowanej sile oddziaływania. Programowana interwencja (np. program rewitalizacji) jest jednym z wielu czynników. Biorąc pod uwagę teorię i wzorcowe metodyki, program rewitalizacji powinien być najsilniejszym czynnikiem sprawczym. Jednak w polskiej praktyce jak dotąd tak nie jest. Rozbieżność pomiędzy teorią a praktyką, obserwowana w licznych polskich przedsięwzięciach rewitalizacyjnych pokazuje, że określenie terytorialnego oddziaływania realizacji projektów rewitalizacyjnych składających się na program wymaga zbudowania specjalnego systemu monitorowania mierzącego skutki zdarzeń (zmianę) wywołaną programem, co jest trudne i czasochłonne, a przy tym postrzegane jako marginalne (nie przynosi szybkich rezultatów i satysfakcjonującego materiału badawczego wzmacniającego motywację do prowadzenia rewitalizacji).

Tym nie mniej relacje pomiędzy celami i osiąganymi efektami działań (opisywanymi przy użyciu parametrów i wskaźników) można próbować ująć na trzech poziomach, podobnie jak to mam miejsce w typowych już rozwiązaniach monitoringu programów Unii Europejskiej, uwzględniając topograficzną lokalizację projektów (na mapie) wraz z dwiema warstwami informacji przestrzennych (na mapie) – wskaźnikami wyjściowymi (wartość tła) i wskaźnikami po realizacji projektu (pomiar zmiany).

Takie ujęcie, w moim przekonaniu, daje szansę na postawienie hipotezy co do terytorialnego oddziaływania projektów. Podobnie postępować można w odniesieniu do programu, badając jego oddziaływanie na obszary sąsiednie, a w przypadku mniejszych jednostek osadniczych, na całe miasto. Na takim poziomie (miejskim)

sparametryzowane i zobrazowane na mapie wyniki realizacji celów programu rewitalizacji można określić jako efekt programu_i nazywać „oddziaływaniem". Pozwala to również monitorować terytorialnie postęp programu (w całości), w relacji do zjawisk monitorowanych w skali całego miasta i monitoringu realizacji innych planów strategicznych (np. strategii rozwoju miasta). Rejestracja osiąganego postępu w rewitalizacji, to pomiar osiągania celów programu [rezultatów, produktów] i pomiar pozwalający na ustalenie, czy następuje niwelowanie zjawisk, które uznano za kryteria kryzysu, wyznaczenia obszarów kryzysowych. Za stan kryzysowy, wymagający interwencji poprzez program rewitalizacji uznaje się te wartości wskaźników mierzących zjawiska kryzysowe, które są wyraźnie mniej korzystne niż średnie dla miasta (na poszczególnych obszarach). Tym samym, efektem programu rewitalizacji oprócz osiągnięcia postawionych w nim celów powinno być poprawienie cech zastanych. Pomiar (poprawy) można prowadzić przyjmując wartości bazowe (punkt odniesienia) wartości tych wskaźników na rok rozpoczęcia interwencji (rozpoczęcia realizacji programu rewitalizacji).
Sądzę, że warto pamiętać, iż w wielu programach rewitalizacji ujmuje się kilka obszarów kryzysowych, do rewitalizacji. A te różnią się od siebie. Zatem sposób monitorowania – na poziomie pośrednim czyli oceny rezultatów rewitalizacji i oddziaływania projektów- nie może być ujednolicony i sztywny. Podobnie do sugerowanego przez Sztando (2008) alternatywnego zdecentralizowanego system mierzenia efektów rewitalizacji, sugeruję by ocenę (liczenie) rezultatów rewitalizacji, prowadzoną również poprzez badanie terytorialnego oddziaływania projektów w poszczególny obszarach programu rewitalizacji, powierzać lokalnym zespołom monitorującym (działającym na podobnej zasadzie jak grupy fokusowe).

Praktyka regularnej refleksji nad rezultatami realizacji planów nie jest częsta. Refleksję zastępuje doraźna ocena, na podstawie badań dla potwierdzenia już wyrobionych opinii (tez) albo wyłącznie w oparciu o rezultaty poszczególnych projektów (produkty/usługi).
Obserwujemy, nie od dziś, zachwianie proporcji między orientacją na wdrażanie a orientacją na efekty, wciąż trwa nacisk na szybkie zagospodarowanie unijnych środków, w zadanym czasie (Olejniczak,2009, s.533) Niepokojące jest koncentrowanie się na bieżących kwestiach kosztem wizji strategicznej, na absorpcji technicznej (zdolność wydania środków na czas i zgodnie z procedurami), kosztem absorpcji strukturalnej - umiejętność zagospodarowania środków w sposób strategiczny i prorozwojowy (Hausner, 2007).
Mam nadzieję, że kolejna perspektywa finansowa Unii Europejskiej, to kolejne *nowe otwarcie*, wywoła w tym zakresie jakąś, korzystną dla rewitalizacji, zmianę.

Wybrana literatura

Baumann B., Bührer S., Greer H., Hochreiter H., Mayer S., Simmonds P., Stampfer M., Sturn D. (2004), *Road MAP – Good practices for the management of Multi Actors and Multi Measures Programmes (MAPs) in RTDI polic*y, raport dla KE oraz podręcznik, dostępny publicznie: http://www.vinnova.se/upload/dokument/Verksamhet/Starka_FoI-miljoer/VINN_Excellence/the-handbook.pdf

Barca F. (2009), *An Agenda for a reformed cohesion policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations,* Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy, working paper.

Ciesiółka P. (2009), Finansowanie rozwoju miast z funduszy europejskich na rzecz rewitalizacji na przykładzie projektów zrealizowanych w Wielkopolsce [w:] M. E. Sokołowicz (red.), Miasta i regiony wobec współczesnych wezwań, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 167-174.

Ciesiółka P. (2009), Inicjatywa JESSICA szansą na nową jakość rewitalizacji [w:] H.Rogacki (red.), Wybrane problemy rewitalizacji miast i rozwoju regionalnego, Biuletyn IGSEiGP, Seria Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna nr 7, Poznań, s. 7-13.

Górniak J. (2007), Ewaluacja w cyklu polityk publicznych, w: Mazur S. (red.), Ewaluacja funduszy strukturalnych – perspektywa regionalna, Kraków, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

Hausner J. (2007), *Czy należy pomagać regionom słabo rozwiniętym?,* Sympozjum Regional Studies Association, Sekcja Polska, prelekcja [18.04.207], maszynopis, Warszawa.

Kot T., Weremiuk A. (2012), *Wskaźniki w zarządzaniu strategicznym. Poradnik dla pracowników administracji publicznej,* wyd. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa. http://www.strategiczniedlarozwoju.pl/Download,30.html

Olejniczak K., Kozak M., Lendzion B. (2008), *Teoria i praktyka ewaluacji interwencji publicznych, podręcznik akademicki* , Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, dostępne publicznie: http://rszarf.ips.uw.edu.pl/ewalps/teksty/olejniczak_podrecznik.pdf

Olejniczak K. (2007), *Ewaluacja jako narzędzie zarządzania w sektorze publicznym*, w: Gorzelak G., Tucholska A. (red.), Rozwój, region, przestrzeń, , Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 361–396.

Olejniczak K. (2008*), Mechanizmy wykorzystania ewaluacji. Studium ewaluacji średniookresowych INTERREG III*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar

Palicki S. (2007), *Metoda prospektywnej oceny następstw rewitalizacji obszarów miejskich*, praca doktorska, Akademia Ekonomiczna, Poznań.

Palicki S. (2008), *Następstwa rewitalizacji obszarów miejskich – ocena ex ante*, [w:] E. Cichy-Pazder (red.), Kształcenie urbanistów w Polsce. Rola urbanisty w programowaniu procesów rewitalizacji, Materiały konferencyjne 'Charrette', Wydawnictwo Fundacja Twórców Architektury, Poznań, 2008, s. 93-96

Podręcznik rewitalizacji (2003), Wydawnictwo Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast oraz GTZ – Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, Warszawa.

Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Uwarunkowania strategiczne (2012), MRR, Warszawa: http://www.mrr.gov.pl/fundusze/Fundusze_Europejskie_2014_2020/Programowanie_2014_2020/Documents/uwarunkowania_strategiczne.pdf

Mliczyńska-Hajda D. (2010), *Metoda badania i oceny rezultatów rewitalizacji na przykładzie programu rewitalizacji starówki Dzierżoniowa,* [w:] A.Muzioł-Węcławowicz (red.) Przykłady rewitalizacji miast, XII tom serii wydawniczej „Rewitalizacja miast polskich", wyd. Instytutu Rozwoju Miast, Krakó, s. 86-104,

Mliczyńska-Hajda D. (2011), *Programowanie rewitalizacji. Materiał Dydaktyczny*, Wydawnictwo DMH, publikacja elektroniczna, Bytom, ISBN 978-83-935289-1-2, dostępne publicznie: www.mliczynska.pl/miasto

Siemiński W. (2009), *Efekty rewitalizacji miast podjętej w wyniku wsparcia Unii Europejskiej w okresie finansowania 2004–2006*, portal Samorzad.pap.pl, publikacja elektroniczna , dostępne publicznie: http://www.samorzad.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_samorzad.pap.pl&_PageID=2&s=depesza&dz=lewa_szpalta.wolters&dep=52805&data=&_CheckSum=2021227902

Siemiński W., Topczewska T. (2009), *Rewitalizacja miast w Polsce przy wsparciu funduszami UE w latach 2004 - 2008*, wyd. Difin,

Sztando A. (2008), *Pomiar rezultatów programu rewitalizacji miasta*, „Samorząd Terytorialny" Nr 9: dostępne publicznie: http://www.sztando.com/pdf_publikacje/26_pomiar_rezultatow_programu_rewitalizacji_miasta.pdf

Stanowiska Rządu Rzeczypospolitej Polskiej do pakietu propozycji legislacyjnych Komisji Europejskiej dla polityki spójności 2014-2020, dokument: http://www.mrr.gov.pl/fundusze/Fundusze_Europejskie_2014_2020/Negocjacje_2014_2020/Stanowiska_Rzadu_RP/Documents/stanowiska_rzadu_do_pakietu_ps.pdf

Świerczewska-Pietras K. (2010), *Instrumenty wspierające działania rewitalizacyjne i ich wpływ na aktywizację zdegradowanych układów przestrzennych na przykładzie Wrocławia, Łodzi i Krakowa*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Nr15, Warszawa-Kraków, s.177-184.

Założenia Krajowej Polityki Miejskiej, 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, wersja II dokumentu :http://mliczynska.pl/miasto/wp-content/uploads/2012/08/ZA%C5%81O%C5%BBENIA_Krajowa-Polityka-Miejska_v.2_20.07.20121.pdf

Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich,2012, Materiał informacyjny Komisji Europejskiej, dokument: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/urban_pl.pdf

ISBN 978-83-935289-2-9